
A MAGYAR POLITIKATUDOMÁNY HAGYOMÁNYAI

A marosvásárhelyi születésű köpeczi Deák Albert (1864–1924) a dualizmus korának ismert személyisége volt. Egész életében szeretett volna politikai karriert, de sem a kiegyezési korszakkal szemben álló ellenzék, sem a Tisza István-féle Nemzeti Munkapárt, sem pedig a Jászi Oszkár nevével fémjelzett Radikális Párt képviselőjelöltjeként nem tudott parlamenti mandátumot szerezni. Ez azonban nem azt jelenti, hogy a sikertelen politikusi pálya miatt adta a fejét írásra. Végzettségét tekintve – mint oly sokan a korban – ügyvéd volt, a kolozsvári ügyvédi kamara elnöke, majd pedig (1919-ig) Kolozsvár főügyésze.

Írással az 1880-as évek közepe óta foglalkozott: elbeszéléseket, tárcákat és cikkeket is írt. Folyóiratunkba természetesen nem ezek miatt a munkái, hanem politikatudományi törekvései miatt került be. Deák Albert számos, mai szemmel is érdekes elemző művet írt. Ezek: *Harc a nemzetállam ellen* (1894), *A többség akarata és az obstrukció, vagy kik veszélyeztetik a magyar alkotmányt?* (1905), *Az állam problémájáról* (1916), *Recueil des griefs de la minorité hongroise* (1922). Mind között azonban a legérdekesebb és egyben legismertebb *A parlamenti kormányrendszer Magyarországon* c. kétkötetes műve (1912). A szerző nyelvezete ugyan némiképp archaikus, és ez alaposan megnehezíti a mai olvasó dolgát, ám a szerző problémaérzékenysége, témaválasztása kiemeli a korszakban született átlagos munkák sorából, és a magyar politikatudomány vállalható hagyományainak sorába helyezi.

DEÁK ALBERT

A pártkormányzat¹

A parlamenti kormányrendszerek – ennek a legmodernebb, tisztára a keresztényi civilizáció által teremtett² s maig legtokéletesebb államkormányzati rendszernek a fejlődése, történelmi perspektívából tekintve, nagyjában és egészében: *a kormányzati hatalom demokratizálódásának a folyamata*.

Az államhatalom telje, az országgló akarat és cselekvés, mely eleinte a patrimonialis alapon nyugvó király, fejedelem személyében összpontosul és testesített meg, – lassanként és fokozatosan átmegy először is a nemzetnek a patrimonialis királyi hatalomhoz legközelebb álló nagybirtokú és hatalmú főuraira, arisztokráciájára és lelki vezéreire: a főpapságra; s azután mindamaz osztályokra és társadalmi rétegekre, melyek vagyonban és erkölcsi súlyban utánuk következnek, végül az egész nemzetre; megtörténik a nagy átalakulás: *a hűbér-államból lesz – nemzetállam*; az egyedur hatalomból: „király a parlamentben”; államfő, aki azonban hatalmát a „szent koronából” nyeri s annak „tagja”-ként a nemzettel gyakorolja.

Mindennek a fejlődésnek koronája végül: *az önmagát kormányzó nemzet*; az igazi parlamentarismus: a zenithen.

És XIV. Lajos, aki állítólag azzal a mondással, hogy „az állam én vagyok”, szétkergeti a francia parlamentet, voltaképp csak a parlament hatalmának az útját készíti elő, amikor megtöri a hűbéri rendszert, tagoltságából *egységes társadalmúvá* forrasztja össze a nemzetet.

A közölt betűhív szöveg köpeczi Deák Albert dr.: A parlamenti kormányrendszer című kötetben jelent meg 1912-ben. Grill Károly Könyvkiadó-vállalata, Budapest, 1912. 24–40. old.

Nem álmodja, de tényleg és ösztönszerűleg azért az állami és ezzel a társadalmi *egység, szolidaritás gondolatának szolgáivá szegődik*, – amely pedig a parlamentáris rendszer alap gondolata.

A kérdés csak az, hogy hol, miként, milyen vajúdasok és küzdelmek árán éretik el ennek a társadalmi fejlődésből szükségszerűen előálló gondolatnak a teljes, pompás kifejlése – a *képviselési rendszerben*.

A képviselési rendszer abban áll, hogy az egész társadalomnak biztosítatik általa a befolyás az állami akaratra, anélkül, hogy a leghatalmasabb társadalmi elem kizáró uralmat nyerne s a maga külön érdekét az egyetemes jóval szemben akadálytalanul érvényre emelhetné.

Ellenkezőleg. Az egyetemes jó minden társadalmi külön érdekel szemben védelemre talál a képviselésnek minden irányban való jogi függetlensége, összeállításának módja, s a képviselési rendszerrel összefüggő más intézmény által, aminő a nyilvánosság, a sajtó, a gyülekezés, egyesülés, kérvényezés szabadsága.³

„E rendszer nem fejlődhetett ki az ókorban, – mondja Concha – mert hiányzott hozzá az alapkiinduló pont, az egyenlő emberi rendeltetésnek elismerése; az ember egyetemes eszméjének tudata.”

„Csak a kereszténységgel létesülhetett, – mondja tovább – mely minden ember egyenlő rendeltetéséből s méltóságából indul ki s egyersmind minden embert önlelkiismeretének vezérléte alá állít. Ezáltal *a merő osztályérdek uralma elvileg el van ítélve, de egyuttal az embernek a maga élete legmagasabb szférájában, az államiban való közreműködése posztulálva.*”

A képviselési rendszernek és így a parlamentarismusnak a csirája tehát magában a keresztény civilizációnak a méhében fogamzik.

A kérdés csak az, hogy melyik nemzet kebelében minő vajúdasok közepette születik meg és fejlík életerős lényy? ...

Hogy ez Angliában legelőbb és legszerencsésebben történhetett meg, ezt Concháival egyutt mi is abban találjuk, hogy az emberi rendeltetés s ebből folyó jogegyenlőség, valamint az egyéni önelhatározás keresztény eszméi mintegy külső testre találtak a *teljesen közszempontok* szerint szervezett Angol Királyság intézményeiben s azokat áthatva szülték a történelem lassú folyamában a képviselési rendszert.⁴

Ugyanezek a szempontok és motívumok vezették, – mint már többször mutattam rá, – a keresztény magyar királyságot is az állami fejlődés paralell utjára; nemzetünkben (amint ezt ősi alkotmányos elveink mutatják) már eleve meglévén ama kiváló országló érzék és egyéni szabadságra, mint a közre egyformán tekinteni képes közjogias gondolkodás, mely már a vérszerződés hagyományáiból épp úgy kiviláglik, mint ahogy a „szent korona” elméletében betetőzését nyeri.

De soha sem mulasztom el hangsúlyozni, hogy ez egyszerűs mind a keresztény civilizáció nyomán keletkezett *társadalmi fejlődés*en is alapszik, mert hiszen *a képviselői rendszer egyszerűs mind annak az elvnek is elismerése, hogy „az állami akarat a társadalom tagjainak elhatározása útján keletkezzék”*.

A magyar parlamentárizmusnak jelen állapotát vázolni törekvő dolgozatomnak azt a részét, mely az államfő, kormány és parlament egymásközti viszonyát alapvonásaiban, főként a *legislatio* szempontjából, tárgyalja, a magyar és az angol parlamentarismus paralellájával fejeztem be és ott azt mondtam, hogy a két parlamentarismus közt az a különbség, hogy noha a magyar parlamentarismus törvényes megalapozást nyert 1848-ban, holott az angol jóformán csak *praecedenseken* és erkölcsi szabályokon nyugszik: amannak ereje jóval *gyengébb*, s ha nem is áll, (amit az angol parlamentarismusról *Seydel* mond) hogy az angol király *csak is* azt akarhatja, amit a parlament akar, de *rendszerint azt fogja cselekedni*. Holott nálunk bizony a parlament néha igen is *deferál* a királyi akaratnak.

Ezt a paralellat elég találóan úgy is fejezhetjük ki, hogy az angol király úgyszólván ma még egy alig nélkülözhető atyai tanácsadója a nemzetnek, míg Magyarországon viszont a parlament egy alig nélkülözhető tanácsa: a koronának.

Okát is adtam ennek és pedig azt főképpen abban a fő *különbségben* jelöltem meg, ami a magyar és az angol *párterkölcsök* közt tényleg megvan.

Azt mondtam és azt akartam ezzel jelezni, hogy az állami akarat kialakításában eme domináló szerepet, hatalmat, az angol parlament főleg az angol pártok erkölceiben s ezek által létesített „*lex et consuetudo parlamenti*”-ben gyökereztetni, mert ezek által tett szert amaz *erkölcsi, ethikai, politikai erőre*, – mely előtt a fejedelmi hatalom meghajolni, hátrálni volt kénytelen. Egyszerűen azért, mert szüntelen beavatkozása – fölöslegessé vált.

Ha azt látjuk, hogy mai nap az angol király – legalább külsőleg –, alig avatkozik a parlament munkájába – a politikai vezetést merőben a parlamentnek s illetve a parlamenti többség vezérének engedve át: –, akkor annak az a magyarázata, hogy a parlament vezérei a nemzet előtt megszerezték mindama erkölcsi cantelákat, azt a tekintélyt, a politikai bölcsesség ama presztizsét, azt az *imperatori potestast* szóval, – mely az előtt, hajdanában az Isten kegyelméből uralkodó fejedelem személyiségéhez volt kötve.

És ez az angol nemzet előtt egészen természetes.

Miért ne lehetne sokkal tökéletesebb az a kormányzás, melyet az angol köz- és politikai életben, a parlamenti küzdőtér nyilvános porondján, a nemzet szeme láttára az összesek közt kitűnő, mindenek bírálataának kitett, mindenek által vezérnek önként elismert genialis államférfiútól várhatni, – mint az, ame-

lyet a véletlen szeszélye folytán biborban született, sokszor bizony elég korlátolt tehetségekkel megáldott uralkodó végezhet!?

Hiszen amaz tudásának, képességeinek, tapasztalatainak ismételt jeleit és pedig nyilvánvaló, közelismerésben részesült próbáit adta, mielőtt az ország első emberévé felküzdötte magát, sőt mielőtt észre is vette volna őt a közvélemény.

Ezzel szemben az öröklő fejedelem csak azt tette, hogy – született.

Az angol premier valóban egy a nemzet választotta vezér. Az uralkodó csak a vak sors választottja.

És a mellett, mihelyest az angol premier hibát követ el, – azonnal elveszti az országgyűlés többségének bizalmát s nem is kell egyéb arra, hogy bukják s az ország közvéleménye helyébe a nemzet kormányzójává szavazataival az ellenzék leader-jét nevezze ki.

Míg ellenben az uralkodó egy örökké elmozdíthatatlan átokként nehezedik az országra, ha rosszul uralkodik s hibát hibára is halmoz.

Ime: ez a parlamenti kormányzat néplogikai gondolata s oka annak, hogy az angol uralkodó ma már (joggal, vagy jog nélkül) inkább csal holmi birodalmi ékszer, homlokzati díszként tekint az állam épületén.

Kérdem azonban, létrejöhetett volna ez az óriási hatalmi változás, az angol politikai erkölcsök magasztossága s – ama *próba* nélkül, mellyel úgy az *angol parlament mindenkori pártjai, mint annak vezérei erre való hivatottságuknak a nemzet előtt, sőt az egész világ előtt, e rettentő világ-hatalmi posztóra méltó bizonyosságát adták?*

Az angol pártok váltakozó uralma és az ezek által a hatalom polczára emelt pártvezérek bölcsesége, – szóval *a nemzet maga – emelte fel önmagát a kormányzat legmagasabb tökélyesbülésére: az önkormányzatra.*

Oda, ahol csakugyan a nemzet mindenkori szavazata jelöli ki az igazi uralkodót. Oda, ahol a névleg uralkodó államfő valóban csak azt cselekedheti, amit a nemzet, illetve az általa választott képviselőház *akar.*

Így van-e ez nálunk? Kétségkívül ma még nincs így.

Parlamentünk annalesei arról tanuskodnak-e, hogy az uralkodó nálunk is csak azt cselekedheti, – amit a nemzet s még inkább, amit az általa választott parlamenti többség akar? Vagy ez annalesek azt bizonyítják-e, hogy a nemzet szavazata jelöli ki – a nemzet *tényleges* uralkodóját a parlamenti többség vezérében? Hogy a bukott többségi vezért automaticus követi – „Ófelsége ellenzékének” vezére – a miniszterelnöki székben? Vagy csak azt is, hogy a miniszterelnököt Ófelsége mindig a többség akaratára és kijelölése szerint választja. Van-e nálunk a szó szoros értelmében automatikus parlamenti váltó-gazdaság?...

Kétségkívül, e kérdésekre ma Angliában *szabály szerint* igenlő a válasz. És kétségkívüli, hogy nálunk – ez a válasz sok esetben tagadó lesz.

Hogy az uralkodó nálunk is a nagyban és egészben a parlamenti kormányrendszer elveihez és parancsaihoz igazodik, – az kétségtelen. Nem is lehet ez másként, – főleg kenyértörés esetén, – mert a kenyér, – a budget-jog! – a parlament kezében van.

De már az, hogy az uralkodói akarat nálunk hatályosabban nyilvánul és sokkal nyomósabb tényező, mint Angliában, az is kétségtelen s csak legutóbb is több nyilvánvaló tényben igazolódott. Kétségtelen, hogy az uralkodó alkalmazkodik nálunk is a többségi akarat nyilvánulásaihoz, de már az, hogy ez a premier választásában is mindig és kivétel nélkül irányítaná, – nem oly bizonyos.

Angliában is előfordult, még Victoria uralkodása alatt, és pedig ismételt ízben is, hogy a korona premier-jelöltje nem az lett, kit a parlament többsége vezérül ismert és kijelölt. (Gladstone, Roseberry.) De ezek az uralkodói törekvések inkább kísérlet jellegűek voltak és annak is maradtak, s *ma* már alig is képzelhetők el.

Nálunk – két *kivételtől* eltekintve – az uralkodó tényleg a többségből választotta premierét, a parlamentárizmus e követelményéhez tehát elvben hű maradt. A két kivétel (Fejérváry, Khuen-Héderváry utolsó kormánya) kifejezetten a többségi kormányzatra törekvés motiválásával esett meg. De már igen gyakori volt az az eset, hogy a designált miniszterelnök nem bírta kabinetjét megalakítani és a saját (többségi) pártja részéről elutasító fogadtatásban részesült. Ezek az esetek Anglia *mai* parlamenti kormányrendjébe alig illenének bele, – noha kétségtelen, hogy még Peel és Disraeli is, többség nélkül vállalkoztak a kormányzatra s hatalmasan vitatták a Pitt által felállított elv érvényét: – felsége szabad választási jogát a tekintetben, hogy bizalmával kit emeljen a kormány-székre.

Arra is láttunk példát, hogy a magyar király homlokegyenest ellenkezőt akart, mint a parlament az *idő szerinti* többsége; s ezzel ellenkezően cselekedett is, – mint ismét a Fejérváry- és Héderváry-kormány esete mutatja, de sok, – a nyílt *conflictus*ig nem is jutott kulissza-megetti küzdelem is, többek közt az egyházpolitikai harcz idején.

Ha a már általam idézett angol parlamenti események, legújabb kori kisebbségi kormányok igazolják is, hogy az angol királyi hatalom se éppen *pictus-masculus*, de valóban elképzelhetetlen, hogy az angol király egy általa helyesnek tartott politika keresztülvitelére oly férfiut nevezzen ki kormány elnökéül, a kinek az épp üléselő parlamentben úgyszólván *egyetlen párthíve* sincs, – mint ez Gr. Héderváry legutóbbi (1910) kinevezésekor megtörtént.

Az sem, hogy a premier azért bukják meg, mert – mint Héderváry 1912-iki bukásánál nyilván tudott okként hangoztatva lőn – egy országos határozat terve ellen, melyhez a miniszterelnök és a képviselőház nagy többsége leszögezte magát: Ófelségének *utólag* aggodalmi keletkeztek.

Ez csak egy pár példa.

De ezek is, – ha egyébként a köztudatban nem is élne – illusztrációi annak, hogy a magyar parlament s ebben a képviselőház erkölcsi ereje, hatalma, korántsem az a vitathatlanul túlsúlyban levő erő és hatalom, s jelesen nem az államfő ereje és hatalma mellett és *azzal szemben*, ami Angliában. S ezzel az is meg van mondva, hogy az uralkodónak nálunk az ország egész végrehajtó hatalmára, tehát egész közigazgatására is, nagyobb a befolyása, mint Angliában.

Mert hisz soha se feledjük, hogy a miniszterium az egész végrehajtó hatalmi apparátus feje, dirigálója, felelős legfőbb intézője. Nálunk talán a végletek túlságáig is.

Ezzel egyáltalán nem akarom azt a közkeletű, de egyúttal könnyelmű szólásmondást aláírni, mely úgy hangzik, hogy „Magyarországon nincs parlamentarizmus, hanem csal álcázott absolutizmus”. Az ilyen mondásokban sokkal több a veszedelem, mint sokan hiszik, kivált egy fiatal, (a köztudatban is!) most meggyökeresedni kezdő, – tehát erős ellenáramlatok és ellenhatásoknak kitett – parlamentáris kormányzatra nézve. Amiről magukat hivatásos politikusoknak tartók hiesztelik állandóan, hogy *nincs*, – annak lételébe vetett hit az előtt is könnyen meginog, akinek pedig életszüksége, hogy legyen. Csak annyit akarok konstatálni, – ami épp egy fiatal parlamentarismushoz képest természetes, – hogy abban az uralkodói hatalomnak sokkal több alkalmá, sőt néha indokolt szüksége és oka van érvényesülni, mint ott, ahol ez a kormányrendszer már százados gyökérszéllyel mélyedt a nemzet lelkébe, tudatába, az ország talajába. S ahol az uralkodói hatalom érvényesülése épp ezért vált feleslegessé.

Én mindig büszke volnék arra, hogy korom magyar parlamentarismushoz képest a Victoria-kori angol parlamentarismussal állíthatnám egy vonalra; – pedig hajlandó vagyok annak bizonyítását állani, hogy I. Ferencz József legalább is olyan parlamentáris szellemű uralkodó volt, mint nagy angol kortársnője; annak ellenére, hogy ő e nemben a mi legelső uralkodónk, amaz pedig Angliában egy egész sor előd utódja vala.

Azt pedig már bizonyítottam és ezután is bizonyítani fogom, – hogy, ha I. Ferencz József sokkal parlamentárisabb hajlamú uralkodó is akarna lenni, mint angol uralkodó társa, ha még úgyabban is igyekeznék cselekedeteiben, uralkodó kötelességei teljesítésében az angol példához, a mai angol parlamentarismushoz alkalmazkodni, – ez reá nézve éppen úgy *fizikai*, vagy még helyesebben pszichikai, – a magyar parlamentarismus *pszichéjéből* folyó – lehetetlenség, – mint a

hogy az angol parlament pszichéjéből folyó lehetőség, sőt kényszerűség, ez az angol fejedeleme nézve.

Sok és nagy oka van ennek.

Nem csak a nemzet öröklött – az angolokon túllevő – loyális hajlama.

Már eddigelé is többet ezek közül megjelöltem. E több és egyéb ok közt szerepel az angol nemzet és alkotmány fejlődésének kivételesen kedvező, zavartalan sorsa, az angol nemzet kiváló közjogi érzéke, a társadalom fejlettsége, öntudatossága, anyagi ereje, a politikai erkölcsök szilárdsága, vezető államférfiainak nagy múltra és bőséges tapasztalatokra támaszkodhatása, az angol sport által fejlesztett angolt test és lélek temperamentum, etc.

De az okok nemcsak legfőbbje, de éppen annyira eredménye, mint szülője: – fő forrása hát, maga az *angol párt- és politikai erkölcs fejlettségi állapota, mely egyfelől a maga szervezetét s e szervezet ismét a maga disciplináját megteremté.*

Említettem már, hogy ez a pártszervezet és ez a politikai erkölcs az, amiből az egész modern parlamenti élet, mint életerős organismus a kedvező talajból, a javára szolgáló életkörülményekből, kinőtt s amelyhez annak egészséges functionálása elválaszthatatlanul kötve van.

Bomoljék meg ez a pártorganisations és ez a politikai erkölcs: – megbomlik és visszafejlődik az egész angol parlamentarismus is.

Hiszen a korona döntő hatalmát *e pártok automatikus válto-gazdasága tette illuzóriussá, feleslegessé.*

Hiszen az angol miniszterelnök tényleges országgló, (*parlament vezető!*) hatalma, ebben a pártorganismusban, az azt szabályozó politikai erkölcsökben leli gyökerét.

Hiszen a parlament uralkodó akaratát: e pártok mérkőzése úgy alakítja ki, mint az emberi elme akaratát és elhatározását – az egymással összemérkőző argumentumok, az emberi értelem mérlegelő, összehasonlító benső működése, a „motivumok”, az elérni kívánt cél, a gondolatok és – érzelmek.

Mint a bíró ítéletét: a peres felek pervédelme, argumentumai, pledirozása.

Valóban: a parlament működése, ítéletre, határozatra jutása semmihez sem hasonlítható annyira, mint egy pörhöz, ahol a kormány és pártja a felperes, – az ő állításait bíráló ellenzék: – az alperes és maga a kialakuló többség (a király *nevében!*) az ítélő (határozó) bíró. Csak közbeeső fellebbezési fórumok: a felső ház, az uralkodó; itt is: – a *legfőbb* (semmitő) szék: a parlamenti többséget delegáló ország és közvéleménye.

Akitől azután nincs többé appelláta – sehova.

De, hogy ez a folyton-folyvást folyó, szüntelen megújuló pör eszményi eredményre vezessen, hogy a parlament, a nemzet e nagy fóruma megközelítse a tökéletességet: az ideális igazságot

és eredményezhesse a legfőbb jót: – *arra idealis perbeli ellenfelek, pártok szükségeseek.*

Ez az, amit megteremtett az angol történelem és ez az, amit várunk – a magyartól.

De éppen az a characteristicum, hogy ez idő szerént még csak – *várunk!*...

Mert ez a feltétel: az érett férfi ítélete, kiforrott jelleme és akarata: – ez az, ami a magyar, még csak ifjúsága első korszakát élő parlamentből *hiányzik*...

* * *

Alig akad manapság olvasni tudó ember, aki az angol parlament pártjairól kellő tájékozottsággal ne bírna. Alig, aki ne tudná, hogy az angol közvélemény s ennél fogva a kinyomatát képező angol parlament is két nagy politikai párt szerént tagosúl; ama két, nagy, az angol parlamentben az uralomért egymással versengő és egymást abban rithmikus módon, (innen a „*parlamentari rithmus*” elnevezés) szinte egyenlő időközökben felváltó (innen a „*parlamentari váltó-gazdaság*” fogalma) politikai csoportosulás egyikének vagy másikának hívéül vallja magát, melyek egyike „*whig*”, másika „*tory*” néven ismeretes;⁵ és amelyek közül az első újabban „*liberálisnak*”, az utóbbi „*conservativnak*” nevezi magát, egyszer mind jelezve is ezzel, nagyjában legalább, – azt a politikai hitvallást, melynek képviselőiként jelentkeznek.

És, minthogy ezt, hitem szerint minden, legalább újságolvasó magyar (a milyen mindenestre *több* van, mint szorosabb értelemben véve „könyv”-olvasó!) tudja, azonkívül, amit már eddig e nagy angol politikai pártokról mondtam és később még mondandó vagyok, – e helyen csak a következők megjegyzésére szorítkozom.⁶

May szerint: „Az Angliában alakult pártok a szó legsajátabb értelmében vett kormányzati elveket képviselnek; a felsőbbtség előjogait egyrésztől, a nép jogait és szabadságait másrésztől. Végletekig víve a dolgot: az első az absolutizmus elve, a második a respublikához vezet; mindkettő azonban bizonyos határok közé kényszerül, ami által az egyensúly elvére fektetett alkotmány biztos menete létesíttetik. Pártok, melyek ezeket az alap-tételeket szem előtt tévesztik s alantas célokat követnek, – factiókká válnak.”

Az angol alkotmányos érzék és nemzeti becsületnek dicsőségére legyen mondva, – ilyen u. n. factiók az angol parlament (legalább az újabb, a tulajdonképpeni parlamentarismus) történetében jóformán ismeretlenek, sőt jóformán azok az eme két nagy politikai párttól különvált, attól sajátosan megkülönböztetett *kisebb pártok is*.⁷

E két nagy párt eredete a történeti múlt homályába vész el. Sokan a reformatio első mozgalmaira teszik elkülönzésük s így

létük kezdetét. Bizonyos azonban, hogy a forradalom után már, mint ilyenek, jelentkeztek és voltak ismeretesek, bárha igen sokszor megtörtént, hogy a hatalommal (különösen a királyi hatalom túlkapásaival) szemben szinte különbség nélkül, vállvetve fogtak össze és küzdöttek. A XVIII. század közepe óta azonban mindjobban felveszik sajátos, külön párt jellemüket, – a nélkül, hogy azért ki lenne zárva, hogy a toryk a whigek elveit, vagy egyes program-pontjait és viszont, el ne tulajdonítanák, vagy föl ne cserélnék. Sőt erre még akkor is van példa, midőn a két nagy párt politikai karaktere még tisztábban kifejezősödik, ellentéte még jobban kiéleződik, midőn az egyik modern *conservativ*, a másik *liberalis* párttá fejlődik és alakul át. Nem csak az történik meg, hogy a modern whig Disraeli *conservativ imperialistává*, a *conservativnak* induló Gladstone radikális whiggé, a radikális Chamberlain védvamos unionistává vedlik át, hanem az is, hogy az egyik megvalósítja azt a programot, melyért a másikat támadta és a kormányzék-ből kibuktatta. Nem csak több coalitio képződik, – igaz, hogy efemer jelleggel és sikerrel, de – horribile dictu! – a gabonavámok kérdésében *Peel* miniszterelnöki székében tagadja meg amaz elveit, melyek az őt támogató többségéi, s mint ilyenek ők a párt és a kormány élére segítették, – s hívei tudta nélkül, az ellenpárt egy részével reformokat, – ezzel az ő, tradicionális párt szervezetben oly zavarodást teremtve, melyet az többé jóformán soha sem is hevert ki.

Czélszerűnek látszik itt az angol parlamenti rendszer eleddig leghivatottabbnak elismert kommentátorának: *May* Erskine Thomasnak éppen *Peel* e páfördulásához fűzött kommentárját idézni, – amennyiben az világot vet arra a felfogásra, mellyel az angolok a pártokat és párt-férfiakat kötelező párt-erkölcsöket, azt a magasabb politikai morális köteleket értelmezik, melyek a pártokat vezéreikkel egybefűzik.

„Minden pártember tartozik az 1829-iki vagy az 1846-iki szabályok ellenesei, vagy hívei közzé, egyértelműleg abban a véleményben van, hogy *Sir R. Peel* eljárása a párterkölcsök leggyökeresebb elvei szerint sem igazolható. A pártvezér és hívei közti viszony a kölcsönös bizalmon alapszik. Amannak tehetségei kölcsönöznek ennek erőt és egységet; emezek kölcsönöznek amannak politikai hatalmat, számuk által. Ezek kínálják föl számára a bizalmi állást; ő pedig elfogadja azt, mivelhogy meggyőződéseiket osztja és képviseli. A viszonyok ez magasabb szempontból való méltatása alapján rábeszélheti őket arra, hogy nézeteiket az állam érdekében megváltoztassák, vagy föladják; – de beleegyezésük nélkül nincs joga arra, hogy a reá meghatározott szándékkal ruházzon hatalmat más czélok érdekében használja fel. Ő egy *korlátozott* meghatalmazást fogadott el, melyet külön, további megbízás nélkül nem szabad túllépnie. Ha pártja véleményével ellentétben azt hiszik, hogy az ország java egy

teljesen változott politikát követel: ennek keresztülvitele végett meg kell magát tagadnia. Tényleg nem szabad hozzáférnie a gyanúnak, hogy saját egyéni nézetét eltitkolta, vagy letagadta; de nincs joga arra, hogy a saját vezetésére bizott erőket tovább kormányozza, még kevésbé, hogy az ellenségnél keressen szövetségeket. Mint egy köztársaság választott fejének – s nem pedig diktátorának, – kötelessége, hogy tisztétől tiszteletben és jóhiszemben váljon meg, s az ügynek, a melytől magát elkülönözte, a lehetőség szerint keveset ártván, – másnak átengedni azt a feladatot, amelynek megoldásától őt saját párt-vonatkozásai eltiltják.”

Ime: ezekből a szigorúan elítélő nyilatkozatokból ki lehet érezni ama párterkölcsök jelentőségét, amelyek az angol pártokat áthatják, s melyek náluk századokon át úgyszólván áthághatatlan erkölcsi parancsokká, sőt alkotmány-joguk alapjaivá szilárdultak. Méltányolni azt a viszonyt, mely pártot és vezért összefűz; azt a fegyelmet, mely őket a kitűzött politikai célok (s ezek közt első sorban az ellenpárt fölött kivándó győzelem s így a kormányhatalom elnyerése) irányában összeműködésre bírja és lelkesíti. De valóban ezek a párterkölcsök az egész ország sorsára, magára az alkotmányszerű kormányzásra is kihatnak, – hiszen a mindenkori kormányokat jóformán azok kreálják s így az alkotmányrendszer (bár írott törvénybe nem foglalt) integrans elemei.

Így lett aztán lehetővé, hogy ez a pártrendszer az angol parlamentáris alkotmánynak egy olyan lényeges constitutio elemévé vált, melyet aztán ugyancsak az idézett szerző (a kormányzati szervek ismertetése után) így jellemez:

„Hogy egy ennyire tagolt kormányzat, amely annyiféle szét húzó erőt egyesít magában, szabályszerű zavartalan működést folytathatott: – abban a pártszervezeteknek van nem megvetendő része; – egy factornak, melyről az állami alaptörvényekben természetesen egy szó sincs, – de amely mindazáltal a parlamenti kormányzattól elválaszthatatlan; s amely jóban és rosszban *döntő* befolyást gyakorolt az állam politikai életére. Pártok vezették, ellenőrizték az államhatalom tulajdonképpeni birtokosait, sőt gyakran uralkodtak felette. A korona és az aristokratia védelmet találtak bennük a néppel szemben. Párt-hatalom tiporta porba a közszabadságot, emelt és letett királyokat, buktatott minisztereket és parlamenteket, megalázta a nemességet, jogokat szerzett a népnek. De megrázkódtatások idején megvédte az államgépezetet, – melyek pedig létalapjait fenyegették. Pártok emelkedtek hatalommá és buktak, – mindazonáltal az állami berendezkedések sértetlenek maradtak.

A pártok története egyszersmind Anglia történetének egy nagy részét foglalja magában. Bízást mellőzhetjük az alárendelt jelentőségű jelenségeket, – az irigységet, intriguát, az államférfiak féltékenykedését, – az álláshajhászok tülekedését s a

factiók sötét üzelmeit, – de a pártok nyomait érdemes követni ott, ahol azok az alkotmányos szabadság előhaladását és felvilágosult törvényhozást követve, vagy gátolva működtek közre.”

Hogy az angol pártszervezeteknek nagy jelentőségét megértjük, nagy befolyását az angol alkotmányos és közéletre kellően méltányoljuk: tudnunk kell azt is, hogy az egész angol kormányzat feje, központi főszerve: a minisztérium ennek egyenes kifolyása.⁸ A pártok és váltakozó uralmuk teremti, szüli ezt a végrehajtó hatalmat és pedig oly gyökeresen, hogy a pártok és minisztériumok hatalomra jutása, vagy bukása egyszersmind az összes – még amolyan alárendelt – politikai hivatalok és állások megüresedését és újra betöltését, szóval a kormányra jutott párt embereinek kezébe jutását is jelenti. Annyira megy ez, hogy pl. Gladstone óta a királynő környezetében levő udvarhölgyek is a premier kívánsága szerint nyerik vagy veszítik állásukat.

Ez más szóval azt jelenti, hogy *az egész kormányzati szellem és végrehajtói apparatus az uralkodó párt szolgálatában áll.*

Hogy azután mégis az állam kormányzatában a kellő egységes szellem és continuitás megmarad, hogy „a pártok emelkedése és bukása” ellenére „az állami berendezkedések sértetlen épségben maradnak” – arról nem csak az, hogy ez a végrehajtói hatalom egy nagy, felvilágosult közvélemény, általa kreált parlament, egy – a kormány minden ténykedése fölött ítélet mondasra jogosult bíróság, – s egy egész sereg elmozdíthatatlan (nem politikai) állami ellenőrző főhivatal és méltóság ellenőrzése alá van helyezve, hanem főként és első sorban éppen ez a pártrendszer és a „párterkölcsök” gondoskodnak, – amelyek kizárják az állam fő alapkérdéseinek bolygatását, viszont a politikai erkölcs változatlan törvényének tartják azt, hogy minden párt ragaszkodjék az előzője által követett praecedentekhez és parlamenti gyakorlatokhoz, amiből aztán a minden törvélynél szentebb „lex et consuetudo parlamenti” kodexe és nemzeti kincse állott elő.⁹

Éppen a pártok által szem előtt tartott e kormányzati continuitás s az angol gyakorlati és conservatív felfogás, *(mely ismét egy motivuma az e tulajdonokat kiválóan képviselő fejedelmi hatalom mellőzhetésének)* kifolyása az is, hogy az angol politikai élet nem kedvez az u. n. szélső, radikális, vagy aulikus pártok külön kiképződésének, hanem a *mérsékelt irányzatokat* (l. fennebb Mayból az idézetet) „*a kellő határok szem előtt tartását*” kívánja meg s ezek a szélsőségek a két nagy párt keretében, mint annak jobb, vagy balszárnya helyezkednek el és érvényesülnek; de egyben ez által amalgamizáltatnak és paraliszáltnak is.

Általában a két nagy pártot ma már (éppen mint kezdetben) nem valami megcsontosodott ősi pártprogrammok dogmái választják el egymástól. Mint Bryce (La Reublique Americaine).

III. k. Troisième Partie: La système des parties.) megjegyzi, (úgy az amerikai, mint) az angol pártok régi követelései megvalósultak, vagy, ha nem: – feledésbe mentek. Őket inkább az aktuális politika kérdései választják el egymástól, melyeket vagy a haladás, vagy a maradás szempontjából bírálják el. De e nézetük kiformalása nem mindig függ whig, vagy tory voltuktól, hanem inkább vezérük felfogásától és attól, hogy a hatalmon melyikük van s melyikük akarja azt elnyerni. Ha Bryce kissé erős hasonlata a malomról, – „mely örül azért, mert azért építették” – a pártokra nem is mindig áll, de tény, hogy ma inkább kormány és ellenzék szempontjából foly mérkőzésük, habár bizonyos tradíciók, családi, személyi összeköttetések, hagyományok, neveltetés múltjukkal össze is kötik őket.

Magá a pártszervezet, (melynek ős-atyamesteréül *Walpole*-t tekintik, de akinek meglehetősen corrupt rendszere alapos tisztuláson ment át),¹⁰ melynek feje, lelke, esze, irányítója a pártvezér, (a mellé rendelt különböző functionariusok közül különösen a „*whip in*” (kergető¹¹) említendő, kinek, illetve kiknek szerepe a szavazók összegyűjtése), – a hagyományos klub-szervezeten (s a befolyásos családok vezető befolyásán) alapúlt egészen Chamberlain „*caucus*”-áig, mely (némelyek szerint amerikai mintára) már egy demokratikusabb jellegű és szorosabb szervezetet jelent s minden városban, választó kerületben önállóan alakíttatják meg egy nagyobb és egy szűkebb (direktoriumszerű) intéző bizottsággal; mely egyfelől a párthívek számontartását, másfelől a pártelvekhez való ragaszkodás érzetét és a választások előkészítését van hivatva végezni.

Némelyek szerint ez a „*caucus*” merevvé tette a pártok addig rugalmas kereteit s megköti a vezető politikusok kezét, (*Ostrogorski* és *Hatschek* ugyan ezt tagadják, szerintök most is a „*Leader*”-ek az egész pártszervezet urai) – de tagadhatatlan, hogy más részről magának a pártnak megbecsülhetetlen szolgálatokat tett s fényes sikereket hozott.

Mégis, általában meg kell jegyezni, hogy (ami bizonyos, – a fennebbieken jelzett – értelemben magukra a nagy politikai pártokra is áll), *az angol nép tömege valami erősen nem engagirozza magát valamely politikai elv, vagy irányzat mellett, – ami egyéb iránt egyik oka az annyira üdvös váltógazdaságnak, – mert így válik lehetővé, hogy ugyanaz a választó közönség egyszer az egyik, máskor a másik politikai irányzatnak ad többséget.*¹²

Ezzel egyszersmind jeleztük is azt a szerepet, melyet a politikai pártok az állammal és a társadalommal szemben játszanak. Valóságos szivornya-csővei ezek a közvéleményben jelentkező áramlatoknak, valamint azoknak, amelyek a parlament és a politika magasabb régióiban jelentkeznek s éppen úgy közvetítik a társadalomban érvényesülő tendenciákat amazokkal, mint a vezető államférfiak gondolatait és terveit a nagyközönséggel.

A pártok az a medium, mely által a társadalom az államban érvényesül és vice-versa, – mely által az állam a maga törekvéseinek a társadalmat megnyerheti.

A pártok: az a medium, melyből a miniszterek hatalmukat merítik a végrehajtó hatalom és kormányzat irányítására s a medium, melynek segítségével vezethetik a parlamentet, melynek őket támogató többsége kezében van a határozás joga.

A pártok élete és gondolkozása, működése, akarata tehát: a parlamenti kormányzás élete, gondolkozása, akarat keletkezésének műhelye, pszichéje s így indokolva van fontossága által az a közelebbi vizsgálat, melyet már elébb kilátásba helyeztem s mellyel a következőkben foglalkozni fogok.

JEGYZETEK

- ¹ *Irodalom: Cooke*, History of Party, 3 vol. 1836. *Bolinbroke*, Dissertation on Parties. *Hume*, Essays and Treatises, London, 1769. vol. I. p. 55–75. *C. Lewis*, Essays on the Administration of Great Britain from 1782–1830. London, 1864. *E. T. May*, Constitutional History vol. II. *Ostrogorski*, La Democratie et l'organisation des parties politiques. 1903. vol. I. *Jepson*, The rise and progress of the Platform 1892. *Seignobos*, Histoire politique de l'Europe contemporaine. Paris 1897. *R. Kent*, The English Radicals. 1899. *Bryce*, La Republique Americain. Paris 1901. III. *Jul. Hatschek*. Englisches Staatsrecht. Tübingen 1906. II. Band, cap. I. etc. *Bluntschli*: A politikai pártok. Magy.: Ballagh A. *Móricz Pál*, A magyar országgyűlési pártok küzdelmei 1867–1874-ig. Budapest 1892. *Concha*, Politika. *Haendel*: A parlamentarismus. *Márki-Beksics*, A modern Magyarország (1848–1896). *Kónyi*, Deák Ferencz beszédei. *Ferenczy Z.* Deák F. élete. *Andrássy Gyula* gr., A magyar állam fennmaradásának stb. okai. *Beöthy Ákos*, A magyar állami-ság fejlődése, küzdelmei. III. Br. *Podmanitzky Fr.* emlékiratai. *Halász J.*, Egy letűnt nemzedék stb. (A magyar pártok történetével és ismertetésével foglalkozó speciális mű egy sincs. Ezért a szerző – munkájának fogyatékoságait – a források szegénységével s az úttörő munka nehézségeivel menti. De e fejtegetések talán ezzel indokolható terjedelmét is.)
- ² *Concha*: Politika: 410. „Hozzá kellett azonban járulni a kereszténytanhoz a közhatalom egyetemes szempontból való szervezettségének, ami a keresztény világban legelőbb és leginkább Angliában állott be.”
- ³ *Concha*: Politika: 409.
- ⁴ *L. Concha* i. m. i. h.
- ⁵ E két, a történelmi messze múltba visszanyúló elnevezés különböző magyarázata helyett elégnek tartom idézni *T. E. May* megjegyzését: „Nincs elnevezés, mely kevesebb jelentőséggel bírna”. Az angol alkotmány története cz. M. (Németül *Oppenheim* fordításában) II. 4. I. 1. jegyzet.
- ⁶ Azokat, akik az angol pártok, történetük szervezetük, és erkölcsök részleteiből ismertetésére kíváncsiak: *Sir Th. E. May*: „Az angol alkotmány története III. György trónralépte óta” cz. (német fordításban is megjelent) továbbá *J. Hatschek*: „Englisches Staatsrecht” cz. műveire utalom.
- ⁷ Újabb, az ú. n. „*Munkás párt*” kezd önálló jelentőségre szert tenni. 54 képviselője van jelenleg.
- ⁸ *Erre* célzott az 1848-iki program, mely azt követelte, hogy a végrehajtó hatalom „a többség kifolyása” legyen.

⁹ Lásd erre nézve: I. Hatschek id. m. I. k. 581 s k. I. II. k. 2 s köv. I. (Das engl. Parteisystem).

¹⁰ A német s általában a continentalis politikai írók (különösen Hatschek, Ostrogorski, sőt még némileg Bryce is) erősen kiszinezik az angol pártrendszer eredetének tagadhatatlan, bizonyos mértékben a corruptióra is utaló forrásait, s erősen hangsúlyozzák, hogy a párt-organisatióknak első és fő atyamestere: *Walpole* egyenesen azokra a csinos summákra alapította rendszerét, melyet egyes főbb kérdések tárgyalása alkalmából „hívei” közt kiosztott s hogy még ma is jellemző, hogy a „rendelkezési alap” kezelője egyszerűen a rendszeres leaderje vagy legalább is *whip*-je is a pártnak s vice-versa. Hát az tagadhatatlan, hogy az angol politikai vezetők nem egyszer ama nyomós argumentumokkal is dolgoztak, a melyeket ma valóban a corruptióéinak nevezhetünk s ebben különösen *Walpole* nagy mester volt, – de még a nagy *Pitt* (*Chatam* fia) sem idegenkedett tőle. De ne mérjük azt a kort a mai szempontokkal, a melyekben királyok is pénzzel és anyagi javakkal jutalmazták az államnak tett legbecesebb szolgálatokat, s ne feledjük, hogy az ír parlamentet pénzzel megvásárló *Pitt* maga oly szegény volt, hogy államköltségen temettetett el.

Nem tekintve már azt, hogy a mint ez a szövegben is jelezve van, – ez a rendszer az idők folyamán lényeges tisztuláson ment át, – nekem úgy tetszik, hogy *Hatschek* (aki a *Bismarck*nak adott nagy „nemzeti ajándékon” egy csöppet sem botránkozik meg) – továbbá mind azok a francziák, – akik az angol párt-erkölcsökkel foglalkoznak, úgy vannak ezzel, mint pl. a kitűnő *Taine* az angol „humor”-ral, – amely értelmétől és kedély világától teljesen idegen s azért *Dickens*ről azt jegyzi meg: *érthetetlen*, miért „viccel” a legkomolyabb dolgokon. – Hát *neki*, úgy látszik, valóban érthetetlen ...

A corruptio néha járuléka, de nem lényege az angol pártrendszernek. Hiszen másutt is meg van utóbbi tökéletességei nélkül.

¹¹ Rendszeresen a pénzügyi államtitkár. (Patronage Secretary.)

¹² *L. Escott*: ld. m. i. h.